

ANTIKVARISK DOKUMENTASJON

Barnas hus

Kalmargaten 6

Innhold

1 Innledning.....	2
2 Sammendrag	5
3 Sentrale begreper	6
4 Områdets historie og områdebeskrivelse	7
5 Bygningen	9
5.1 Realia	10
5.2 Bygningshistorie	10
5.3 Bygningsbeskrivelse.....	11
5.3.1 Konstruksjon.....	12
5.3.2 Fasader	12
5.3.3 Interiør/planløsning.....	15
5.3.4 Uteområde	18
6 Verneverdier og anbefalinger.....	19
7 Kilder.....	20

1 Innledning

Historisk har offentlige byggeri ofte vært påkostet og prestisjetungt, kjennetegnet ved solide og varige materialer og høy arkitektonisk kvalitet. Tidligere privateide bygninger, også disse av svært høy kvalitet, har av ulike årsaker kommet i offentlig eie. Slik har kvalitet og historie sammen ført til at Bergen kommune nå eier en rekke bygninger med høy kulturhistorisk verdi.

Bergen kommune, ved Etat for bygg og eiendom, har satt i gang et omfattende arbeid for å få oversikt over vedlikeholdsbehovet og tilstanden på de kommunale bygningene, og iverksetter tiltak med sikte på å oppnå et alminnelig vedlikeholdsnivå for alle eiendommene. For de verneverdige bygningene er dette også i tråd med nasjonale målsettinger for kulturminneforvaltningen. Et godt vedlikeholdsnivå sikrer bevaringsverdier og fører samtidig til reduksjon i behovet for omfattende reparasjonstiltak. Dette betyr også at originalmaterialer og bygningsdeler i større grad kan bevares, fremfor å skiftes ut, og er derfor et godt kulturminnevern.

Våren 2015 har Byantikvaren dokumentert 32 kommunale bygninger med kulturhistorisk verdi. Bygningene har ulikt formelt vern. Dette skyldes flere forhold. De dokumenterte bygningene er likevel alle definert som verneverdige bygninger av Byantikvaren og bør forvaltes som det. Bygningene er i kategoriene barnehager, kulturbygg og administrasjonsbygg. Listen dekker ikke alle de kommunalt eide bygningene i disse kategoriene. Noen bygninger og bygningskompleks er nylig istandsatt, eller er under istandsetting, og faller derfor utenfor dette kartleggingsprosjektet. I samråd med Byantikvaren, har Etat for bygg og eiendom valgt ut bygningene med verneverdi innenfor de tre kategoriene og gitt Byantikvaren i oppdrag å lage enkle kulturhistoriske rapporter for disse. Rapportene inngår i eiendomsdatabasen for kommunale bygninger og som bakgrunnsmateriale for tilstandskartlegging av disse bygningene. Den bygg- og branntekniske tilstandskartleggingen er utført av eksterne konsulenter på oppdrag, med utgangspunkt i standard for tilstandskartlegging av verneverdige og fredete bygninger, og har gått parallelt med dokumentasjonsarbeidet. Innenfor tilgjengelig kapasitet og anledning, har Byantikvaren deltatt på en rekke av tilstandskartleggingene for å kunne bistå med informasjon og konkrete kulturminnefaglige råd vedrørende anbefaling av tiltak for brannsikring og vedlikehold.

Eiendommene representerer en bygningskatt for fellesskapet og viser hele spennet mellom internasjonale ikon og mer anonyme og tidstypiske bygninger, alle uttrykk for idealer og strømninger i sin samtid. I dokumentasjonsarbeidet Byantikvaren her har gjort for et stort antall bygninger, har det ikke vært mulig med grundige analyser eller kildesøk. Bestillingen har vært enkle rapporter som kan danne et bilde av de kulturhistoriske verdiene knyttet til den enkelte

bygningen, som et «føre var» ved planlegging og gjennomføring av tiltak. De kulturhistoriske rapportene er derfor ikke uttømmende for de enkelte bygningene, men baseres på tilgjengelige digitaliserte kilder, egne arkiver, litteratur, fagkunnskap og faglige vurderinger. Det er ikke gjort fysiske arkivøk i offentlige arkiv, og heller ikke bygningsarkeologiske undersøkelser. Det må derfor tas høyde for eventuelle feilkilder. En grundigere analyse kan være nødvendig dersom det skal gjøres mer omfattende tiltak på enkeltbygninger. Gjennom arbeidet har Byantikvaren fått god kjennskap til de enkelte bygningene. Rapportene gir noen overordnede anbefalinger og råd for hvordan de kulturhistoriske verdiene best kan ivaretas i hver enkelt bygning. Uten at konkrete tiltak er planlagt, er det likevel vanskelig å gi noe annet enn mer generelle anbefalinger basert på verneverdiene som beskrives. Vi vil derfor understreke at Byantikvaren gjerne bistår med råd når konkrete tiltak skal gjennomføres, slik at man sammen kan finne gode løsninger for både bruk, drift og vern. Vi vil i denne anledning også peke på Riksantikvarens veiledere som nyttige kilder til informasjon av mer bygningsteknisk karakter (Se <http://www.ra.no/Veiledning>).

Følgende 32 bygninger er inkludert i dette dokumentasjonsprosjektet:

Barnehager	Administrasjonsbygg	Kulturbygg
Kalfarveien barnehage	Kommunehuset i Arna	Barnas Kulturhus
Kalmargaten barnehage	Kommunehuset i Eidsvåg	Ungdommens Hus
Nordnes bydelshus-Klosteret bhg	Kommunehuset på Nesttun	Danckert Krohn seniorsenter
Rosetårnet barnehage	Neumannsgt 1	Lysverksbygget (KODE 4)
Sletten barnehage	Strømgaten 10	Rasmus Meyers samlinger (KODE 3)
Indre Arna barnehage	Hagerupsgården	Gamle Norges Bank
Laksevåg barnehage	Gamle Brannstasjon	Latinskolen
Årstad Brannstasjon barnehage	Gamle Bergen Kretsfengsel	Schøtstuene
	Det gamle rådhus	Siljustøl
	Magistratbygningen	Troldhaugen
	Bergen rådhus	Landås hovedgård
	Manufakturhuset	
	Gamle Tinghus	

En god bruk hvor kulturminneverdiene legger premisser, er også et godt langsiktig vern av bygningene. På den annen side, vil også de kulturhistoriske verdiene i bygningene gi kvaliteter til den daglige bruken.

Rapportenes oppbygning er lik og basert på våre erfaringer med tidligere kulturhistoriske rapporter. Innledningsvis har de et sammendrag av rapporten, samt definisjon av sentrale fagbegreper. Dernest følger en kort områdebeskrivelse for å sette bygningene inn i en fysisk kontekst, før selve bygningen beskrives og settes i kulturhistorisk sammenheng. Rapportene avsluttes med en vurdering av verneverdier, faglige anbefalinger og kildeangivelser, samt eventuelt kartmateriale. Hvor omfattende de enkelte delene i rapportene er, vil avhenge av kildetilfang og betydning for forståelsen av den kulturhistoriske bygningen. En del fotomateriale er tatt med i rapportene som illustrasjoner. Vi har også et mer omfattende fotomateriale som vil gjøres tilgjengelig for Etat for bygg og eiendom.

Byantikvaren takker for oppdraget og ser frem til videre godt samarbeid i forvaltningen av disse bygningsskattene.

2 Sammendrag

Kalmargaten 6/Barnas hus er en del av de selvgrodde trehusmiljøene i Bergen og inngår i den tidligste bebyggelsesstrukturen på Engen. Området har vært bebygget med småhus siden 1600-tallet. Bygningen har høy miljøverdi som del av disse bygningsmiljøene.

Bygningen er et karakteristisk, laftet Bergensk bolighus i én etasje med svaiet saltak. Huset er utvendig lite forandret, selv om det er gjort visse endringer i tømmerkonstruksjonen. Det kan være oppført så tidlig som på 1700-tallet, men byggeår er usikkert. Den er et godt eksempel på bolighus og regional byggeskikk i sin periode og er representativ for en større gruppe bygninger som før var vanlige i Bergen, men som etterhvert begynner å bli sjeldne.

Figur 1. Kalmargaten 6 fotografert i 1957 (foto: ubb-bros-00263).

3 Sentrale begreper

Verneverdig: At en bygning er verneverdig betyr at den er verdt å verne/bevaringsverdig/verdt å ta vare på fordi det har kulturhistorisk, arkitektonisk eller en annen type verdi. At bygningen er verneverdig innebærer likevel ikke at den har en juridisk vernestatus.

Vernet: Når en bygning er vernet, har den en formell, juridisk vernestatus og kan ikke uten videre rives eller endres. En vernet bygning kan enten være regulert til spesialområde bevaring/hensynssone i en kommunal reguleringsplan eller fredet etter kulturminneloven (se dette). Noen bruker vern/vernet bare om det reguleringsmessige vernet og ikke om fredning, men "vernet" er egentlig en samlebetegnelse.

Fredet: Ordene fredet og vernet brukes ofte om hverandre, men fredet brukes oftest om – og bør forbeholdes for - kulturminner som er fredet etter kulturminnevernets egen særlov, kulturminneloven. Ordet brukes slik i dette dokumentasjonsprosjektet. Kulturminner kan være automatisk fredet i kraft av sin alder ("fornminner" fra før 1537, stående bygninger fra før 1650 samt sunkne skip og samiske kulturminner som er eldre enn 100 år). Yngre kulturminner kan vedtaksfredes av Riksantikvaren. Dette krever en høringsprosess og et vedtak. Hvis et kulturminne av nasjonal verdi er truet, kan Riksantikvaren eller fylkeskommunen gå til midlertidig fredning mens fredningssaken utarbeides.

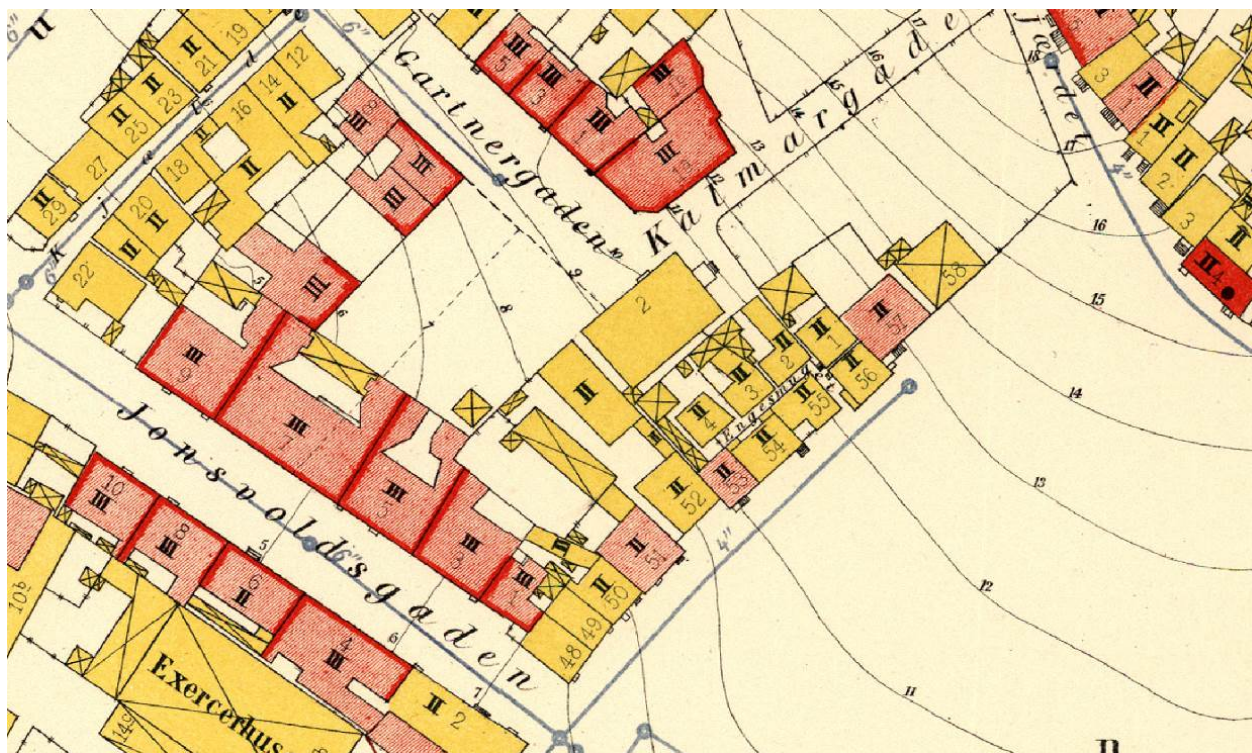
SEFRAK: SEFRAK er et nasjonalt bygningsregister. Registeret skulle inneholde alle bygninger i Norge bygd før 1900. Mange steder er bygningene også evaluert med tanke på verneverdi. Registeret ble hovedsakelig utarbeidet mellom 1970- og 1990-tallet, men det ble aldri komplett, og noen steder pågår fremdeles registreringer. Navnet SEFRAK er en forkortelse for Sekretariatet for registrering av faste kulturminner i Norge, som er det organet som startet arbeidet med registreringen.

4 Områdets historie og områdebeskrivelse

Området har vært bebygget med småhus siden 1600-tallet og brant sist i 1702. Huset lå helt i randsonen av storbrannen, så det er usikkert om dette huset brant. Eksakt datering av bygningen kan ikke gjøres uten nærmere bygningsarkeologiske undersøkelser.

Utviklingen av bebyggelsesmønsteret her har sammenheng med at det i vestskråningen på Nordnes lå en rekke store hageeiendommer, som Kalmarhagen. Den lå omtrent der hvor Kalmargaten og Kalmarhuset ligger i dag. Den eldste bebyggelsen kranset seg som store karréer om de åpne hagene, og det var trange smau og små plasser mellom husrekkene. I de siste årtier av 1800-tallet ble mønsteret brutt av flere nye gater som Kalmargaten og Skottegaten. Navnet Engen kommer av de gode gressmarkene som lå i området og innbefatter Jonsvollen, Sukkerhusengen og Rosenbergsengen. I sørøst lå ekserserplassen på Engen som et åpent, ubebygget areal helt til teaterbygningen ble reist der i 1909.

Kalmargaten er et gammelt gatenavn som skriver seg fra et hus som borgermester Søren Sørensen i 1611 lot bygge i på Jonsvollen, og som han kalte *Kalmarhus*, til minne om Christian IVs erobring av Kalmar by og slott i Småland i Sverige. Vi vet ikke nøyaktig hvor Kalmarhus lå. Uansett har huset gitt navn til både Kalmarhagen og Kalmargjerdet så vel som til bolig- og kontorkomplekset i Jon Smørs gate 11/Markeveien 12 - Leif Grungs funksjonalistiske mesterverk fra 1936 – som altså fikk navnet Kalmarhuset.

Figur 2. Kart fra 1880 over området. Barnas hus hadde adresse Kalmargaten 2 i 1880. Kalmarhagen har blitt til Kalmargaten, og en rekke leiegårder i mur (rød farge) har også kommet opp i den tidligere hagen (kart: Bergen Kommune).

Det opprinnelige Kalmarhus lå i området som ble hetende Kalmarhagen, mellom Kjellersmuget og Engen. Ifølge Andres Bjarne Fossen (Bergen bys historie) var ferdselsåren Kalmargjerdet ikke så bred som den skulle være, på grunn av steinmurene etter borgermester Søfren Søfrensen hus, etter at huset var borte. Hvis dette stemmer, har borgermesteren sitt hus ligget langs sørvestsiden av Kalmargjerdet, enten i løpet til Jon Smørs gate eller der hvor Kalmarhuset står i dag.

Barnas hus vender mot Kalmargaten, hvor deler av Kalmarhagen egentlig lå. Kalmarhagen ble etter hvert et gartneri, og gartneren bodde en tid i dette huset – derav Gartnergaten.

5 Bygningen

Figur 3. Skråfoto med Barnas Hus avmerket med gul sirkel (Foto: Bergen kommune/BlomWEB)

Figur 4. Kart med Barnas hus avmerket i gult.

5.1 Realia

Byggeår:	1700-tallet? (usikkert)
Adresse:	Kalmargaten 6
Gnr./Bnr.:	165/993
Bygningsnr.:	13914575
Plan-ID:	KPA planID 60910000, ikrafttrådt: 24.04.2013 KDP Sentrum planID 15780000, ikrafttrådt: 10.12.2001 ReguleringsplanID, 7340000, ikrafttrådt: 28.06.1993
SEFRAK-ID:	Bygningen er Sefrak-registrert, den nøyaktige dateringen for bygget er uviss, men den er nok oppført på 1700-tallet.
Askeladden-ID:	-
Vernestatus:	KPA: hensynssone Bevaring kulturmiljø jfr. retningslinje § 27.3.5 RP: Regulert til spesialområde bevaring.

5.2 Bygningshistorie

Figur 5. Frontfasaden til Kalmargaten 2 i 1957 (Foto: UBB-BROS-00127).

Vi vet ikke sikkert når Kalmargaten 6 ble bygget. SEFRAK tidfester huset til 1700-tallet, noe som er forenlig med bygningens hovedform. Det er en relativt stor bygning for denne tiden, og må i så tilfelle ha tilhørt noen av byens bedre stilte borgere. Eksakt datering av bygningen kan imidlertid ikke gjøres uten bygningsarkeologiske undersøkelser. I 1801 bodde det 12 personer i huset; to familier og fire losjerende. I 1865 bodde det 16 personer; fremdeles to familier men nå uten losjerende, men to tjenestefolk per familie var kommet til. I 1881 ble det opprettet skole i bygningen, Kalmargaten skole, eller «den kommunale Aandsvageskole».

Fra tidlig 1990-tall har Barnas Hus holdt til i Kalmargaten 6, og bygningen ble da bygget om til dagens formål.

5.3 Bygningsbeskrivelse

Byggingen er en lang, én-etasjes bygning med kjeller og loft med takopplett. Taket er vanlig saltak med svai. Takopplettet er neppe originalt, men det ser ut til å ha kommet til forholdsvis tidlig og har i seg selv bygningshistorisk interesse.

Figur 6. Nordøst- og nordvestfasaden. Bygningens hovedform har tydelig preg av et tradisjonelt Bergenshus. Det brede takoppløftet har kommet til senere, men i «gammel tid». Gatedøren har fått en asymmetrisk plassering. (foto: Byantikvaren 2015).

5.3.1 Konstruksjon

Kjelleren er en tykk, kalket gråsteinsmur. Bygningskonstruksjonen er utført i lafting. En såpass stor bygning har trolig bestått av minst fire laftekasser, dette var vanlig for større Bergens-hus. Av tegninger fra byggesøknaden i 1992 fremgår det at store deler av de innvendige vegger i laftekassene er fjernet, slik at disse ikke er intakte som konstruksjon (se figur 12-14). Ytre vegger er likevel fremdeles av tømmer, samt deler av innvendige vegger.

5.3.2 Fasader

Bygningen er en rektangulær bygning med svaiet saltak tekket med rød teglstein, og mot nordvest er det et bredt takopplett som flukter med vegglivet under. I takflaten mot sørøst er det etablert to smalere takopplett trukket inn på takflaten. Fasadene er kledd med liggende, høvlet vestlandspanel. Deler av panelet ser ut til å være av eldre opprinnelse. Bygningen har i dag to ytterdører, begge tobladsdører; én asymmetrisk plassert hoveddør inn fra Gartnergaten og én dør fra hagen i nordøstgavlen. Hagedøren ser ut til å være original og har flotte utskjæringer, men ser ut til å ha blitt utbedret/forsterket på innsiden i nyere tid. Hoveddøren mot gate er en kopi i lignende utførelse.

Vinduene er utført som kryssprostvinduer med sprosse i nedre felt. Disse er av nyere dato, men er utført som kopier av historiske vindu og ivaretar fasadeuttrykket på en god måte. Det er to skorsteiner i bygget. Det er gjort flere tilpasninger til dagens bruk, blant annet har rømningstrapp, nødutganger og en terrasse kommet til, i tillegg til utsparinger i tømmerkjernene. De fleste endringene ble foretatt under rehabiliteringen i 1992.

Figur 7. Nordøst-fasaden og uterommet til barnehagen. Fasaden har i form og fasademessig oppbygging klare referanser til gatefasader på de store 1700-talls gavlhusene for borgerskapet. Dette underbygger en tidlig datering for huset (foto: Byantikvaren 2015).

Figur 8. Baksiden av huset mot sørøst med to inntrukne og beslåtte takopplett (foto: Byantikvaren 2015).

Figur 9. Inngangsportal på nordøstfasaden er en eldre fyllingsdør med utskjæringer og overlys, men trolig ikke opprinnelig (foto: Byantikvaren 2015).

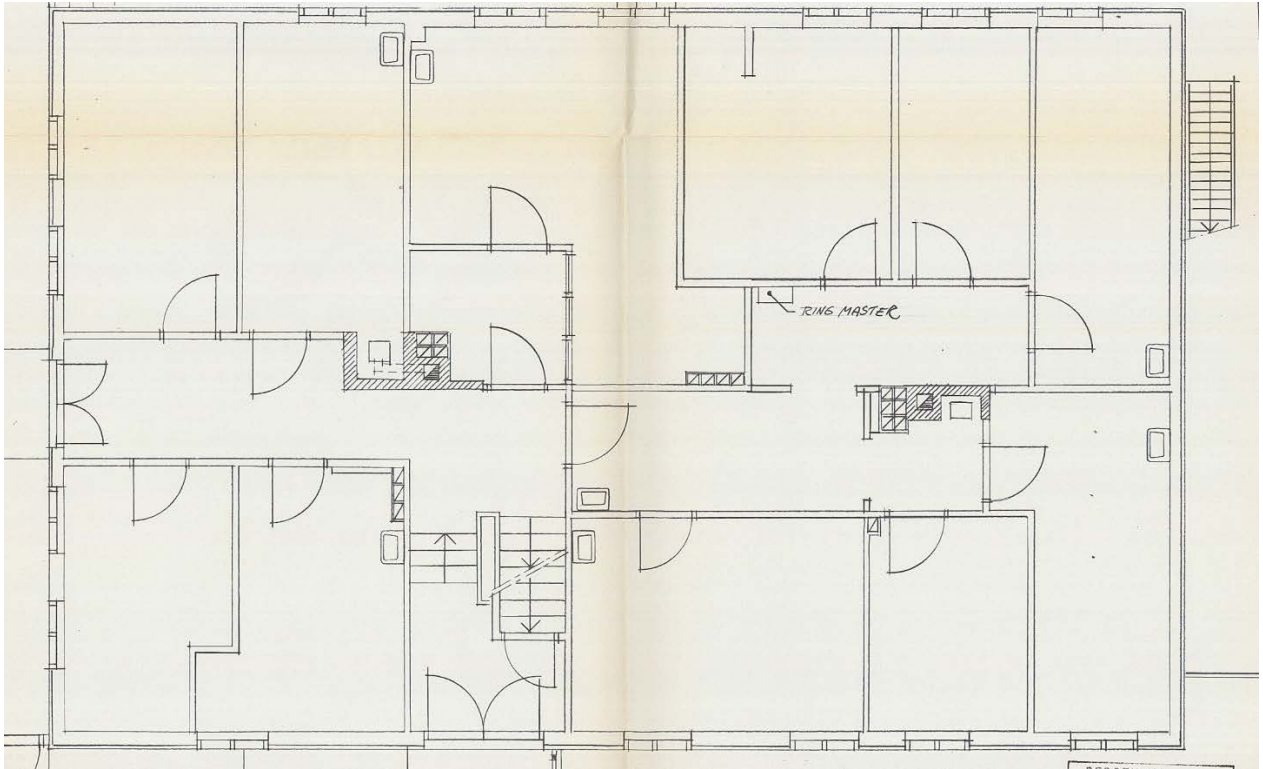
Figur 10. Inngang til kjelleren. Tykke, hvitkalkede natursteinsmurer (foto: Byantikvaren 2015).

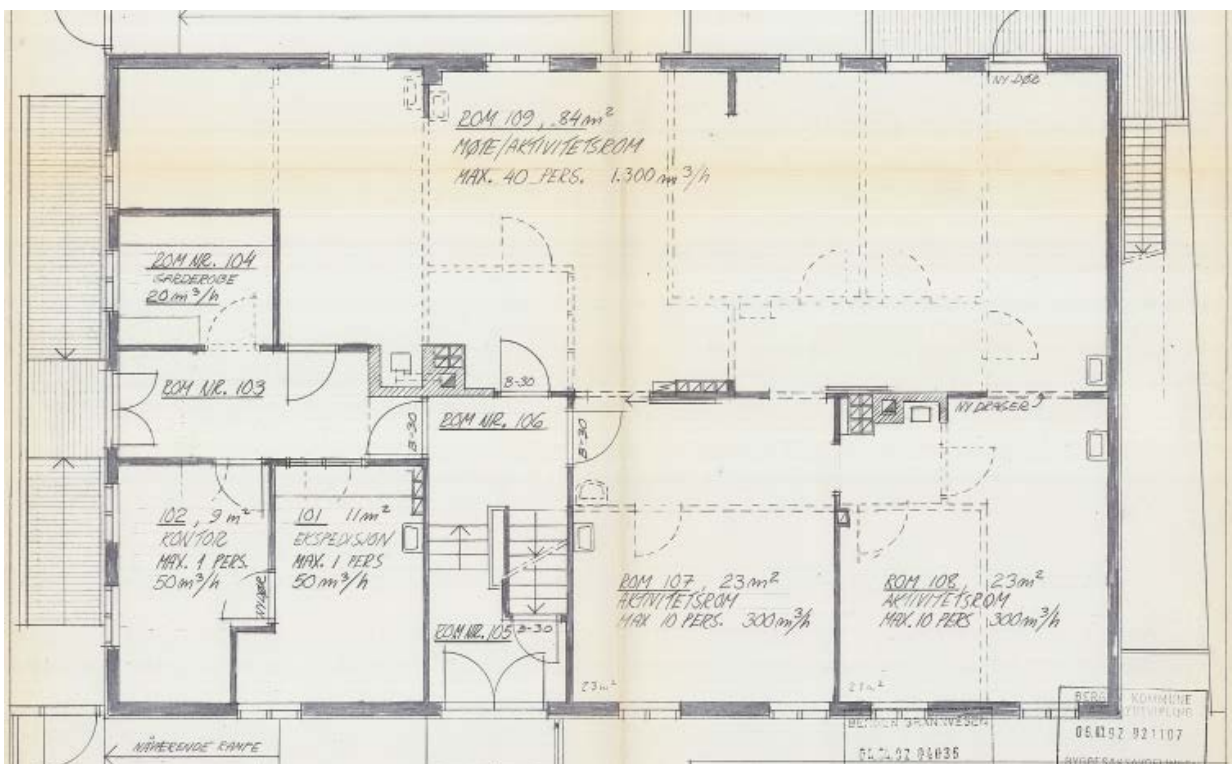
Figur 11. Detalj fra den eldre døren i nordøstgavlen. (foto: Byantikvaren 2015).

5.3.3 Interiør/planløsning

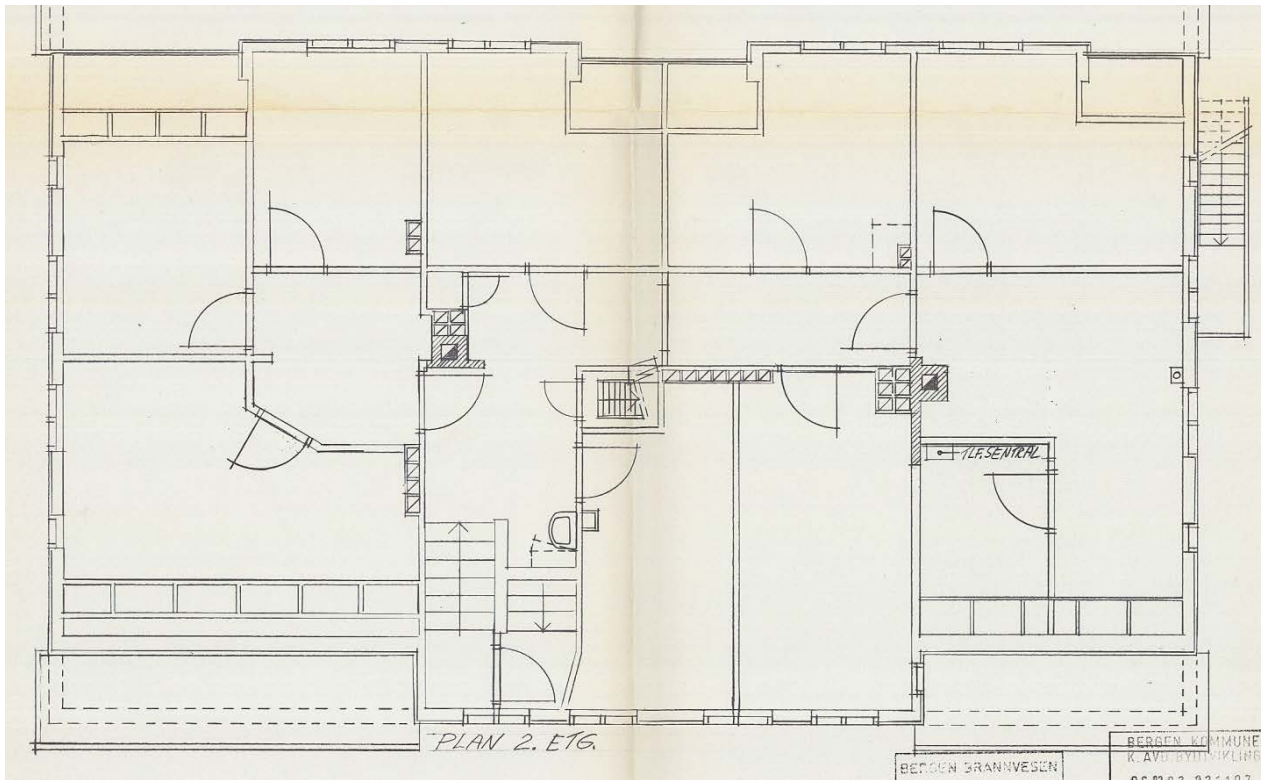
Alle innvendige overflater i huset er nye eller vesentlig endret. Planløsningen er endret i alle etasjene.

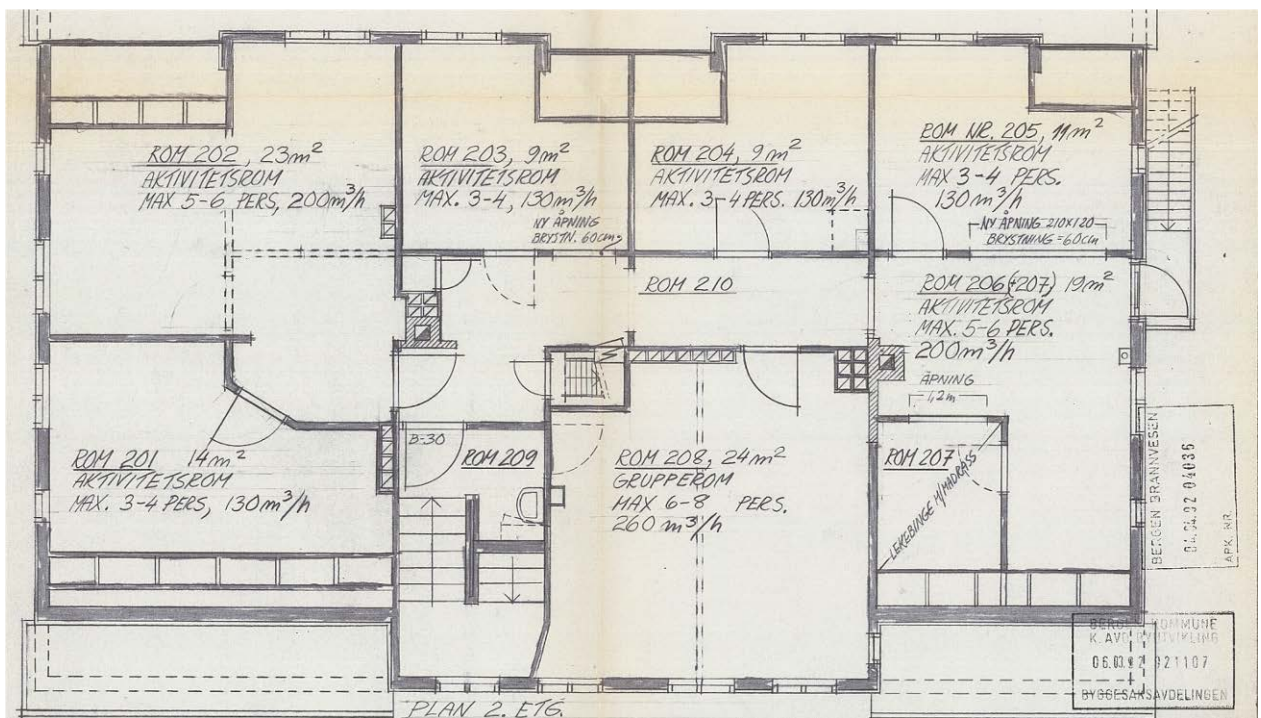
Figur 12. 1.etasje før ombyggingen i 1992. (Byggesaksarkivet)

Figur 13. 1.etasje etter ombygging i 1992 (Byggesaksarkivet)

Figur 14. 2.etasje før ombygging i 1992 (Byggesaksarkivet)

Figur 15. 2.etasje etter ombygging i 1992 (Byggesaksarkivet)

Det er lite av original/eldre interiør i Barnas hus.. Trappen er av eldre dato, men ikke original. Ut fra en stilhistorisk bedømmelse kan den være fra 1930-tallet og vurderes som verneverdig.

Figur 16. Trappen kan være fra 1930-tallet (foto: Byantikvaren 2015).

5.3.4 Uteområde

Huset ligger i tett trehusbebyggelse med hage på to sider. Hovedfasaden vender ut mot Kalmargaten. Hagen er bevart som ubebygget del av eiendommen, og er i dag gjerdet inn med høyt plankegjerde på en lav gråsteinsmur. Hagen er opparbeidet til lekeområde. Det står et stort, gammelt tre her. En rampe til hagen er murt opp og belagt med brostein og gjerdet inn med jerngjerde og jernport. Dette er en tilføyelse for å sikre universell adkomst, fra senere år. På sørøstsiden er det bevart et svært autentisk bakgårdsmiljø.

Figur 17. Fra uteområdet på nordsiden (Foto: Byantikvaren 2015).

6 Verneverdier og anbefalinger

Kalmargaten 6/Barnas hus er en del av de selvgrodde trehusmiljøene i Bergen og inngår i den tidligste bebyggelsesstrukturen på Engen. Området har vært bebygget med småhus siden 1600-tallet. Bygningen har høy miljøverdi som del av disse bygningsmiljøene.

Bygningen er et karakteristisk, laftet bergensk bolighus i én etasje med svaiet saltak. Bygningens byggeår er usikkert, men mye tyder på at det er en 1700-tallsbygning. Huset er utvendig lite forandret, selv om det er gjort visse endringer i tømmerkonstruksjonen, og det har høy arkitektonisk egenverdi. Bygningen er representativ for bergenske bolighus i én etasje fra 1700-tallet, og er i relativt stor størrelse. Den er et eksempel på en type bygninger som tidligere var svært vanlig i Bergen, men som etterhvert begynner å bli svært sjeldne, enten fordi de er revet eller fordi de er vesentlig bygget om eller bygget på med en etasje. Videre har bygningen byggeskikkverdi som eksempel på vestnorsk urban trehusbebyggelse i sin periode.

Innvendig er bygningen mye bygget om og endret.

Anbefalinger

Byantikvaren anbefaler at bygningens opprinnelige hovedform og fasadeuttrykk bevares. Gjenværende laftekonstruksjoner bør bevares, samt opprinnelige og eldre bygningsdeler med verneverdi, som for eksempel den gamle døren i nordøstgavlen og innvendig trapp. Ved utskiftninger bør det velges materiale og utførelse som harmonerer med den historiske bygningen.

Dersom det skal foretas endringer eller større rehabiliteringer i bygningen, ber vi om at Byantikvaren kontaktes for å diskutere forslaget.

Bygningen ligger innenfor fredet bygrunn- Middelalderbyen Bergen (Id.:89049)¹:

Jfr. Kommuneplanens bestemmelse pkt. 27.4.3 Båndlegging etter lov om kulturminner, er det meldeplikt til Riksantikvaren, jmfør Kulturminneloven. Innenfor fredet bygrunn kreves det særskilt tillatelse fra riksantikvaren for følgende tiltak:

- Inngrep i bakken (for eksempel graving eller treplanting)
- Tiltak som kan endre grunnvannsnivået
- Tiltak som kan virke skjemmende på middelalderbygg eller automatisk fredete kulturminner
- Endringer i den middelalderske gatestruktur eller sperring av siktlinjer mot sjøen

¹ *Askeladden*, Riksantikvarens kulturminnedatabase.

7 Kilder

- Byantikvaren 1999, *Kulturminnegrunnlag Kommunedelplan sentrum*.
- Braarkiv, eldste dokument 1992
- Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden: <https://askeladden.ra.no>
- Universitetet i Bergen, Billedsamlingen: <https://marcus.app.uib.no>
- SEFRAK
- Bygdebøker, byleksikon
- Historiske kart
- Byantikvarens Kulturminnegrunnlag
- Digitale ressurser, Bergen byleksikon,
- Billedsamlingen UIB, skråfoto, historiske flyfoto,
- Byarkivet, Statsarkivet
- Kommunedelplan for kulturminner 2010-2025, Stavanger kommune 2011.

BERGEN KOMMUNE

